

УДК [378/314.8]+339.97

Е. А. АФОНІН, д-р. соціол. наук. проф.

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

В. М. ІСАЄНКО, д-р. біол. наук. проф.

С. Л. БЛАГОДЄТЕЛЄВА-ВОВК, канд. екон. наук. доц.

*Інститут перепідготовки та підвищення кваліфікації
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

ЗОВНІШНІ МОЖЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНООРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ ПОСЛУГ

Досліджено наслідки впливу депопуляції на вітчизняну систему вищої освіти. Запропоновано використати ситуацію демографічного переходу в країнах, що розвиваються, як можливість для збереження та розвитку потенціалу вищої освіти та формування експортноорієнтованої економіки послуг в Україні. Оцінено можливі наслідки інтернаціоналізації української вищої освіти на перспективу до 2025 р.

Ключові слова: демографічний перехід, інтернаціоналізація вищої освіти.

Вступ

Суспільна дискусія про долю вітчизняної системи вищої освіти триває від початку системно-трансформаційних змін, що їх переживає Україна. Дехто вважає, що вона останнім часом загострилася внаслідок виходу Указу Президента України № 128/2013 "Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава". Зокрема, йдеться про пункт 39.2 Указу стосовно "підготовки нормативно-правових актів щодо приведення у відповідність із європейськими стандартами норм навчального навантаження викладачів вищих навчальних закладів, збільшення показника кількості студентів на одного викладача до 18" [1]. Ця норма була в цілому несхвально сприйнята професорсько-викладацьким складом навчальних закладів та громадськістю України, які здебільшого вважають, що впровадження зазначених положень у життя містить загрозу руйнування інтелектуального потенціалу вищої освіти. Висловлювалася навіть думка, що довгостроковими наслідками такого рішення можуть стати деінтелектуалі-

зація наступних поколінь громадян і остаточна втрата шансів на розбудову висококонкурентної країни, реалізацію інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, творення суспільства знань [2; 3; 4; 5].

Натомість маємо визнати, що існує фундаментальна передумова для ініціатив Президента. Це – системна криза, що охопила всі сфери життєдіяльності держави та суспільства. Час від часу вона виявляє себе певними загрозами в економічній, політичній, гуманітарній, екологічній та технологічній площинах і вимагає оперативного реагування влади, у першу чергу – щодо скорочення державних витрат на подолання її наслідків. Однак, незважаючи на всілякі труднощі, саме тепер – під час кризи формуються нові можливості, пов'язані, зокрема, з демографічним переходом. Включення цих можливостей в контекст антикризових рішень, на думку авторів, суттєво пом'якшить системну кризу, а в конкретному випадку – щодо долі інституту вищої освіти – сприятиме збереженню його потенціалу та розвитку.

Мета статті: визначити зовнішні можливості збереження потенціалу вищої освіти в Україні в умовах глобального демографічного переходу.

Основний зміст

Протягом ХХ ст. традиційна культура українського народу зазнала руйнівного впливу внаслідок реалізації імперських амбіцій світових держав та радянського проекту модернізації суспільства, а громадянська, дві світові війни, Голодомор 1932–1933 рр., а також голод 1921 та 1947 рр. підірвали демографічний потенціал народу. Електрифікація та індустріалізація країни разом з деколи заохочувальною, а інколи примусовою міграцією у суворі райони СРСР розпорошували родові сім'ї, сприяючи формуванню сучасного типу нуклеарної сім'ї. Поширення писемності та підвищення рівня загальної освіти, залучення жінок до економічної діяльності сприяли зміні репродуктивної моделі на користь народження та виховання меншого числа дітей. З 1991 р. в Україні спостерігається ситуація природного скорочення населення [6].

Сучасну ситуацію в країні академік НАНУ С. І. Пирожков визначає як "нову демографічну реальність" [7], що є наслідком демографічного переходу, для якого характерні такі чотири фази:

Перша – збереження високої народжуваності при різкому скороченні смертності і досягненні високого природного приросту.

Друга – перехід від багатодітної до малодітної сім'ї, зниження показників народжуваності і смертності.

Третя – підвищення показників смертності за рахунок "старіння" населення, при повільному зниженні народжуваності, що призводить до депопуляції.

Четверта настає тоді, коли показники народжуваності і смертності зрівнюються, а ріст кількості населення припиняється [8].

За результатами прогнозів Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи (див. табл. 1), усталеність чисельності громадян з подальшим зростанням, імовірно відбудеться у 2015–2016 рр. на значенні

Таблиця 1

Прогноз чисельності населення в Україні, тис. осіб

Показники	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055
Сценарій 1 Населення всього:	45161,2	44627,8	44001,7	43174,6	42231,4	41339,7	40506,6	39635,3	38649,6
Чоловіків	20892,4	20752,4	20586,6	20319,7	19983,3	19666,0	19377,6	19064,9	18680,6
Жінок	24268,8	23875,4	23415,1	22854,8	22248,1	21673,7	21129,0	20570,4	19969,0
Сценарій 2 Населення всього:	45311,9	45390,2	45603,6	45720,4	45817,1	46061,3	46462,8	46906,0	47267,2
Чоловіків	20961,2	21139,4	21413,5	21648,1	21871,5	22170,1	22548,7	22949,7	23297,8
Жінок	24350,7	24250,8	24190,1	24072,3	23945,6	23891,2	23914,1	23956,3	23969,5
Сценарій 3 Населення всього:	44943,0	43450,3	41732,6	39851,9	37910,5	36001,9	34204,2	32416,1	30558,3
Чоловіків	20792,4	20152,1	19394,1	18542,2	17662,2	16807,8	16011,0	15212,7	14369,6
Жінок	24150,6	23298,2	22338,5	21309,7	20248,3	19194,1	18193,2	17203,4	16188,6
Сценарій 4 Населення всього:	44928,5	43737,2	42165,5	40398,2	38586,6	36756,6	34856,6	32883,8	30886,7
Чоловіків	20766,3	20257,0	19545,1	18724,5	17878,0	17033,0	16162,4	15250,7	14318,5
Жінок	24162,2	23480,3	22620,4	21673,7	20708,6	19723,6	18694,3	17633,1	16568,1
Сценарій 5 Населення всього:	45062,5	44363,5	43425,2	42215,2	40891,9	39627,2	38437,9	37233,6	35935,7
Чоловіків	20834,0	20598,4	20257,8	19779,2	19234,2	18713,4	18231,4	17738,6	17186,3
Жінок	24228,5	23765,1	23167,4	22436,1	21657,7	20913,8	20206,5	19495,0	18749,4
Сценарій 6 Населення всього:	45127,5	44581,1	43973,3	43236,6	42480,6	41907,7	41648,6	41586,6	41551,3
Чоловіків	20887,9	20725,9	20540,7	20277,8	20004,7	19830,7	19814,0	19887,2	19959,7
Жінок	24239,6	23855,2	23432,7	22958,7	22475,8	22077,0	21834,6	21699,4	21591,5
Сценарій 7 Населення всього:	45127,1	44254,1	43343,5	42292,5	41168,2	40026,0	38820,8	37446,4	35866,1
Чоловіків	20865,5	20562,5	20255,8	19886,9	19481,5	19067,9	18622,9	18093,3	17448,3
Жінок	24261,5	23691,5	23087,8	22405,6	21686,7	20958,1	20197,8	19353,1	18417,7

Сценарій 1 – Medium fertility – Medium life expectancy – Medium net migration

Сценарій 2 – High fertility – High life expectancy – High net migration

Сценарій 3 – Low fertility – Low life expectancy – Low net migration

Сценарій 4 – Constant variant (All components levels fixed 2011 year)

Сценарій 5 – Medium fertility – Medium life expectancy – Zero net migration

Сценарій 6 – High fertility – Low life expectancy – High net migration

Сценарій 7 – Low fertility – High life expectancy – Low net migration

Джерело: [9].

близько 45 312 тис. осіб за умови реалізації другого сценарію, який передбачає високий рівень фертильності (коефіцієнт $TFR \geq 2$), високу тривалість життя (показник очікуваної тривалості життя при народженні для жінок і чоловіків – відповідно 84 та 79 років) та високий міграційний приріст – близько 130 тис. осіб щорічно. Розрахунки інших шести сценаріїв доводять, що, ймовірно, чисельність населення України до 2061 р. під дією різних чинників продовжуватиме скорочуватися [9].

Отже, для України характерна третя стадія демографічного переходу – депопуляція, яка вже позначається на всіх сферах соціально-економічного життя країни, зменшуючи їх потенціал. Не оминула вона й вищу освіту, яка, досягнувши піку потужності у минулому десятилітті, вже за кілька років – починаючи з 2010–2011 рр. демонструє зниження показників кількості закладів, прийому та кількості студентів (див. показники у табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників системи вищої освіти України за 1990–2013 навч. р.
(на початок навчального року)

	Кількість закладів		Кількість студентів у закладах, тис.		Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.		Кількість аспірантів	Кількість докторантів
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів ак-ції	I–II рівнів ак-ції	III–IV рівнів ак-ції	I–II рівнів ак-ції	III–IV рівнів ак-ції	I–II рівнів ак-ції	III–IV рівнів ак-ції		
1990/91	742	149	757,0	881,3	241,0	174,5	228,7	136,9	13374	...
1991/92	754	156	739,2	876,2	237,5	173,7	223,0	137,0	13596	503
1992/93	753	158	718,8	855,9	212,6	170,4	199,8	144,1	13992	592
1993/94	754	159	680,7	829,2	198,9	170,0	198,0	153,5	14816	765
1994/95	778	232	645,0	888,5	194,0	198,0	204,3	149,0	15643	927
1995/96	782	255	617,7	922,8	188,8	206,8	191,2	147,9	17464	1105
1996/97	790	274	595,0	976,9	183,4	221,5	185,8	155,7	19227	1197
1997/98	660	280	526,4	1110,0	166,2	264,7	162,2	186,7	20645	1233
1998/99	653	298	503,7	1210,3	164,9	290,1	156,9	214,3	21766	1247
1999/00	658	313	503,7	1285,4	170,1	300,4	156,0	240,3	22300	1187
2000/01	664	315	528,0	1402,9	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001/02	665	318	561,3	1548,0	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002/03	667	330	582,9	1686,9	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003/04	670	339	592,9	1843,8	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004/05	619	347	548,5	2026,7	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005/06	606	345	505,3	2203,8	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006/07	570	350	468,0	2318,6	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007/08	553	351	441,3	2372,5	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008/09	528	353	399,3	2364,5	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009/10	511	350	354,2	2245,2	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010/11	505	349	361,5	2129,8	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011/12	501	345	356,8	1954,8	105,1	314,5	96,7	529,8	34192	1631
2012/13	489	334	345,2	1824,9	99,8	341,3	92,2	520,7	33640	1814

Джерело: [6].

Наведені дані дозволяють визначити такі тенденції та особливості:

1. Кількість вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації зростала до 1996 р. Починаючи з 1998 р. їх чисельність неухильно знижувалася і на сьогодні становить 62% від максимально зафіксованого значення.

2. Кількість студентів у закладах I–II рівнів акредитації постійно скорочувалася та за період з початку 1990-х рр. зменшилася більш ніж наполовину (на 54%). Ситуація з набором студентів у ці заклади відрізнялася наявністю певних мінімумів (1998/1999, 2009/2010 навч. р.) та максимумів (2002/2003, 2010/2011 навч. р.), які збігаються з успіхами та провалами державної політики у сфері освіти щодо підвищення цінності дипломів молодших спеціалістів. Аналогічні коливання, але з лагом у кілька років спостерігаємо і щодо числа випущених ними фахівців.

3. Кількість вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації з 1990 р. до 2008-го, тобто протягом вісімнадцяти років, зросла на 137% або у 2,38 разу – з 149 до 353 закладів, що пов'язано із заснуванням та діяльністю приватних, відомчих, комунальних та інших ВНЗ. З 2009 р. їх число скоротилося на 5% – до 334 закладів, що зумовлено встановленням більш жорсткого контролю за їх діяльністю з боку Міністерства освіти і науки України.

4. Тенденції щодо зміни кількості студентів відповідають загальній динаміці чисельності, характерній для закладів освіти III–IV рівнів акредитації. Так, число студентів з 1990 р. зросло на 169% та сягнуло історичного максимуму у 2007/2008 навч. р. – 2372,5 тис. осіб. За наступні п'ять років воно знизилося на 23%. Зафіксоване зменшення пов'язано з дією демографічного чинника.

5. Загалом, з 1990 р., відповідно до наведених статистичних даних, дипломи про вищу освіту отримали 3616,2 тис. випускників освітніх закладів I–II рівнів акредитації та 7222,4 випускників ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Це становить відповідно близько 8% та 16% від чисельності населення України.

6. Особливої уваги заслуговує аналіз даних щодо підготовки науково-педагогічних кадрів. Так, кількість аспірантів із 1990 р. зросла у 2,6 разу та досягла максимуму у 2010 р. Чисельність докторантів збільшилася у 3,6 разу та дотепер продовжує зростати. Можна передбачити, що поступова стагнація вищої освіти призведе до загострення конкуренції у науково-педагогічному середовищі.

Значним внутрішнім резервом для системи вищої освіти України стане реалізація концепції навчання протягом життя (long-life education), яка є відповіддю на трансформацію світових засад розвитку внаслідок формування суспільства знань. Передбачається, що для забезпечення високого рівня за-

йнятості, гнучкості ринку праці, мобільності робочої сили необхідно постійно вдосконалювати професійні компетенції фахівців шляхом перепідготовки та підвищення кваліфікації, розкриття потенціалу особистості через пізнання стану та динаміки зовнішнього середовища, опанування актуальних знань, умінь та навичок, що утворюються внаслідок стрімких цивілізаційних змін. Проте наскільки вона вдало буде втілена, залежить від багатьох факторів, з яких визначальними є запит суспільства на високоосвічених членів, фінансовий механізм забезпечення безперервності навчання та інституціоналізація, зокрема державне регулювання освітньої сфери.

Іншою зовнішньою можливістю для вищої освіти України може стати інтернаціоналізація як відповідь на глобалізацію світового товариства. Ми розглядаємо інтернаціоналізацію вищої освіти України у контексті розвитку експортноорієнтованої економіки надання інформаційних/інтелектуальних послуг (див. детальніше в [10]), яка має стати основою модернізації економіки України, запорукою продовження демократичних перетворень у суспільстві. При цьому розробка та впровадження політики щодо надання вищої освіти експортноорієнтованого спрямування дозволить зберегти та примножити її наявний потенціал. За нинішніх умов інтернаціоналізація може стати визначальним фактором запуску позитивних перетворень у галузі, що відповідають потребі сьогоденішнього та завтрашнього дня. На нашу думку, у коротко- і середньостроковій перспективі використання будь-яких внутрішніх резервів не буде настільки ефективним, як переорієнтація вищої освіти на експорт. Наразі для цього склалася надзвичайно сприятлива ситуація, оскільки, на відміну від України, демографічний перехід у більшості країн Африки та деяких країнах Азії і Латинської Америки набув ознак першої та другої фази (див. табл. 3).

За прогнозами демографів, у 2050 р. понад 8 млрд людей буде проживати у країнах, що розвиваються, а трохи менше 2 млрд – у найменш розвинутих країнах [12].

Очевидно, що кількість дітей і молоді в країнах Африки, Азії та Латинської Америки суттєво зросла і продовжуватиме зростати ще одне-два покоління. У 2012 р. чисельність населення молодшого 15 років у цих регіонах становила загалом 1720,8 млн осіб. При цьому, за прогнозами, у наступні 12–13 років в Африці та Азії народиться відповідно ще 374 млн та 519 млн дітей. Усі вони мають стати достойними громадянами своїх країн та членами світової спільноти. А для цього, у першу чергу, необхідна освіта, зокрема і вища. Так, наприклад, за даними Спільноти розвитку Півдня Африки (SADC), до якої входять 15 країн, що знаходяться південніше Сахари, лише 6% їхнього молодого населення мають можливість отримувати вищу освіту. Вони є надзвичайно мобільними щодо руху через кордони та навчання за кордоном. Так, 48% з них навчаються у Південній Африці, 10% – у США, 8% – у Великій Британії, 7% – у Франції, 6% – в Австралії та 10% – в інших країнах, зокрема і в Україні [13, 1].

Таблиця 3

Світові демографічні показники

Назва регіону	Чисельність населення у 2012 р., млн осіб	Коефіцієнт фертильності	Частка населення молодша 15 років, %	Частка населення молодша 15 років, млн осіб	Чисельність населення у 2025 р., млн осіб	Чисельність населення у 2050 р., млн осіб
Світ загалом	7 058	2,5	27	1905,7	8 082	9 624
Розвинені країни	1 243	1,7	17	211,3	1 292	1 338
Країни, що розвиваються	5 814	2,7	30	1744,2	6 789	8 286
Найменш розвинені країни	876	4,5	41	359,2	1 185	1 899
Африка	1 072	4,7	41	439,5	1 446	2 339
Північна Америка	349	2,0	20	69,8	391	471
Латинська Америка	599	2,3	29	173,7	672	740
Азія	4 260	2,2	26	1107,6	4 779	5 284
Європа	740	1,6	16	118,4	750	732
Океанія	37	2,5	24	8,9	44	57

Джерело: [11; 12].

Безперечно, зростання чисельності населення для цих країн є гуманітарним викликом та проблемою, оскільки для успішної соціалізації такої колосальної кількості людей потрібна сучасна структура та інфраструктура, забезпечена значними матеріальними, людськими, фінансовими та інформаційними ресурсами. Однак саме вона є вузьким місцем країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн світу. Світові експерти, наприклад Мікаель Мартін з Міжнародного інституту планування освіти (International Institute for Educational Planning, ІІЕР) та ін., вважають, що є чотири головні виклики у сфері вищої освіти країн, що розвиваються. Це: стрімке зростання кількості студентів, зменшення витрат на одного студента, неефективна середньо- і довгострокова освітня політика держав, зростання очікувань щодо впливу вищої освіти на розвиток країн [14].

Отже, ймовірно, їм доведеться скористатися наявним потенціалом систем освіти інших країн, особливо вищої освіти, для якісного становлення та розвитку якої потрібен достатньо тривалий час. Що, власне, у цьому зв'язку можуть запропонувати світові та регіональні країни-лідери у сфері вищої освіти?

Загалом, починаючи з 1970-х рр. у світі відбувається експансія вищої освіти. Зараз кількість студентів у п'ятеро більша, ніж у 70-х рр. та утворює – ніж у 80-х рр. XX ст. При цьому найвищий рівень охоплення вищою освітою – 72%, спостерігається в Північній Америці та Східній Європі, а найнижчий –

у Південно-Східній Азії – 13%. У середньому він коливається у межах від 20% до 40% для достатньо розвинених країн [13, 2].

Звернемося до більш детальних статистичних даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), членами якої є 34 країни Євросоюзу, Північної та Латинської Америки, Азії та Океанії, що генерують близько 60% світового ВВП (див. табл. 4).

Таблиця 4

Результати освітньої діяльності у країнах ОЕСР

Назва країни, групи країн	Рівень очікувань отримання базової вищої освіти, %	Рівень очікувань одержання повної вищої освіти, %	Рівень підготовки науково-педагогічних кадрів, %	Щорічні витрати на одного студента, дол. США
Країни ОЕСР, у середньому	39	11	1,6	9252
Країни ЕС 21, у середньому	40	8	1,7	9122
Аргентина	12	16	0,1	3512
Бразилія	25	5	0,4	2647
Китай	14	18	2,4	н/д
Індонезія	14	4	0,1	467
Російська Федерація	55	28	0,4	5354
Саудівська Аравія	20	8	0,1	н/д
Південна Африка	6	5	0,1	1824

Джерело: [15, с. 68, 230].

Як зазначається у звіті "Education at a Glance 2012: OECD indicators" [15], у середньому 39% молоді в країнах ОЕСР планують отримати базову вищу освіту (рівень бакалавра) протягом життя. При цьому в Австралії, Данії, Ісландії, Польщі та Великій Британії вони становлять понад 50% молоді, тоді як у Мексиці, Саудівській Аравії та Туреччині – менше 25%. Третина з них – молодші 30 років. Гендерний розподіл: 47% жінки та 32% чоловіки. Повну вищу освіту (рівень спеціаліста і магістра) тут планують отримати 11% молодих людей (12% жінок та 9% чоловіків). З 1995-го по 2010 р. у країнах ОЕСР на 20 процентних пунктів зросла кількість людей, що отримують базову вищу освіту, тоді як рівень одержання повної вищої освіти залишається стабільним. На програмах підготовки наукових кадрів – докторів наук (PhD), у 2010 р. навчалася 1,6% молоді, а в таких країнах, як ФРН та Швейцарія, – 2,5%. Для порівняння – у 2000 р. на них навчався 1% молодого населення.

Отже, для вищої освіти країн ОЕСР характерні такі тенденції:

- 1) значне зростання кількості студентів, що отримують базову вищу освіту;
- 2) стабілізація рівня підготовки фахівців з повною вищою освітою;
- 3) збільшення числа науково-викладацьких кадрів;

4) високий рівень витрат на одного студента, що робить їх недостатньо конкурентоспроможними у порівнянні з іншими країнами світу.

Ці висновки можна використати для окреслення актуальних зрушень, що відбудуться в країнах, які перебувають на першому та другому етапі демографічного переходу. Так, у країнах Африки південніше Сахари у десятирічній перспективі необхідно підняти рівень отримання базової вищої освіти у два рази (до 12–13%), щоб досягнути показників Південно-Східної Азії. У свою чергу, країни Південно-Східної Азії мають вийти на обсяг охоплення вищою освітою, характерний для країн Латинської Америки (близько 20%). У довгостроковій перспективі держави цих регіонів мають не відрізнятися від інших країн, що розвиваються, відносно числа людей з вищою освітою. Вирішення такої складної проблеми можливе на основі так званої "гармонізації та тюнінгу вищої освіти" – комплексної методики вдосконалення викладання, навчання та оцінки у рамках реформи вищої освіти, яку розроблено в Європі у контексті Болонського процесу та вже впроваджено у 60 країнах світу, включаючи Росію, США, Китай, Австралію, Індію. До неї долучилося понад 1000 університетів, державних відомств, приватних агенцій тощо [16].

Проте, гармонізація та тюнінг вищої освіти країн, що розвиваються, не дозволить у повній мірі задовольнити попит власних громадян на отримання високоякісної освіти, навчання за високотехнологічними напрямками та спеціалізаціями, оскільки це можна зробити лише в провідних університетах світу. Таким чином, мова йде про використання потенціалу інших країн, імпорт та експорт освітніх послуг.

Відповідно до даних Інституту статистики ЮНЕСКО, чисельність студентів, що набувають освіти за кордоном, у 1980 р. становила близько 1,1 млн осіб. У 1990-му їх чисельність незначно перевищувала попередньо зафіксований рівень та становила 1,3 млн осіб. У 2000 р. за цим показником налічувалося 2 млн студентів, у 2010-му – 3,6 млн [13, 1], а в 2012 р. – 4,1 млн студентів [15, 360]. Тобто чисельність студентів, уключених в інтернаціональні освітні відносини, постійно зростала, при цьому найбільш динамічно за останні 10 років – з середньою швидкістю 7,1% щорічно [15, 361]. Світовий експерт П. Дж. Альтбач (Altbach, P. G.) у своїй роботі [17] прогнозує зростання чисельності таких студентів до 8 млн осіб до 2020 р., тобто практично більш як у два рази, або зі швидкістю близько 12,5% щороку. Логічно допустити, що кількість студентів з Африки та Азії буде зростати значно вищими темпами – від 15 до 20% щороку. Обмеженням щодо темпів зростання є бюджети сімей, які бажали б, щоб їхні діти отримали вищу освіту за кордоном. Таким чином, наприклад, прогнозована чисельність студентів з країн Спільноти розвитку Півдня Африки до 2020 р. ймовірно складе від 199 тис. до 232 тис. осіб, тобто у 2,5 чи майже в 3 рази від їх теперішньої кількості (близько 90 тис. людей).

Сучасний стан глобального руху студентів, що отримують вищу освіту, характеризується такими даними [18]:

Найбільші приймаючі країни:

- США (19%)
- Велика Британія (11%)
- Австралія (8%)
- Франція (7%)
- Німеччина (6%)
- Японія (4%)

1. Звідки та куди прямують студенти:

- Арабські країни: Франція (29%), США (13%), Велика Британія (10%);
- Центральна та Східна Європа: Німеччина (16%), Росія (10%), США (8%);
- Центральна Азія: Росія (46%), Киргизстан (10%), Туреччина (7%);
- Східна Азія та Океанія: США (28%), Австралія (17%), Японія (12%);
- Латинська Америка: США (33%), Іспанія (15%), Куба (11%);
- Північна Америка та Західна Європа: Велика Британія (23%), США (15%), Німеччина (8%);
- Південна та Західна Азія: США (38%), Велика Британія (18%), Австралія (11%);
- Африка південніше Сахари: Франція (19%), Південна Африка (17%), Велика Британія (12%).

2. Найбільші країни, з яких приїздять студенти: Китай (17%), Індія, Південна Корея. З них походять 52% всіх інтернаціональних студентів.

3. Найбільш мобільними студентами у світі є представники Центральної Азії (6% від загального числа студентів у цих країнах) та країн Африки південніше Сахари (5 осіб зі 100 студентів).

4. Інтернаціональні студенти становлять понад 10% від числа студентів, зокрема в Австралії (22,5%), Великій Британії (16%), Австрії (15,4%), Швейцарії (15,4%), Франції (11,6%) [15, 372].

5. Підходи щодо оплати освітніх послуг різняться від країни до країни, проте можна виділити такі з них:

- Оплата для іноземних студентів вища, ніж для громадян країни. Характерна для США, Великої Британії, Австралії, Австрії, Росії, Канади.

- Як для громадян, так і для іноземних студентів оплата тотожна. Існує в таких країнах, як Німеччина, Франція, Італія, Південна Корея, Японія, Мексика, Іспанія.

- Оплата відсутня як для власних громадян, так і для закордонних студентів. Цей підхід практикується у Фінляндії, Норвегії, Швеції, Ісландії [15, 366].

Отже, найбільш затребуваними серед іноземних студентів є освітні послуги в країнах Англосаксонського світу – США, Велика Британія, Австралія. Якість освіти у цих країнах традиційно вважається найвищою. Англійська мова як мова міжнародного спілкування є додатковою конкурентною перевагою щодо залучення студентів. Окрім того, багато хто зі студентів має імміграційні наміри щодо цих держав. Проте, висока вартість навчання або жорсткий відбір студентів за грантовими програмами обмежує чисельність бажаючих навчатися в них.

Оптимальною щодо якості/витрат на отримання освіти/доступності щодо опанування мови є система вищої освіти Німеччини (особливо з урахуванням сучасної тенденції зростання в ній кількості англомовних програм). Тому ми прогнозуємо суттєвий ріст чисельності іноземних студентів у цій країні.

Унікальним освітнім феноменом Центральної і Східної Європи є Чехія, яка у міжнародному розподілі праці спеціалізується саме на наданні послуг щодо отримання вищої освіти.

Власне, враховуючи вищезазначені факти, відкритим залишається питання щодо здатності провідних країн задовольнити зростаючий глобальний попит на вищу освіту. Додатково підготувати потужності для включення у процес навчання 4 млн абітурієнтів за наступні 8 років – надскладне завдання. Тому, безумовно, в Україні з'являється реальний шанс для збереження та оновлення системи вищої освіти за рахунок залучення іноземних студентів.

За даними міжнародного рейтингу "U21 Ranking of National Higher Education Systems" [19], який визначає Institute of Applied Economic and Social Research University of Melbourne, Україна займає 25-у позицію щодо аспектів розвитку вищої освіти серед 48 провідних країн світу, випереджаючи Словенію, Польщу та Чехію та будучи дещо нижче оціненою, ніж Іспанія, Південна Корея та Японія. Такий достатньо високий результат забезпечено за рахунок ресурсної складової, за рівнем оцінки якої Україна посідає 10-е місце у світі, поступаючись країнам Північної Європи – Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії і таким китам, як США та Канада. За іншими складовими рейтингу – станом регулювання сфери (28-е місце), можливістю приєднатися (33-я сходинка) та науковими досягненнями (35-е місце) – ми займаємо дещо нижчі позиції. Таким чином, очевидним стають напрями покращення системи вищої освіти України.

Якщо розглядати експорт освітніх послуг українських вишів, то його динаміка характеризується наведеними у табл. 5 даними за останні роки.

Нині в Україні навчаються студенти з понад 130 країн. При цьому найбільше їх приїздить з Китаю (6 тис. осіб), Туркменистану (5 тис. осіб), Росії (3,5 тис. осіб) та Індії (3 тис. студентів) [20]. Вони переважно обирають інженерні та медичні спеціальності, навчання на яких у нас традиційно вва-

жається високоякісним. Очевидно, ми спостерігаємо зростання інтересу в закордонних абітурієнтів щодо навчання в Україні. На думку Наталії Науменко – представника ДП "Інформаційно-іміджевий центр", це пов'язано з дією таких чинників: "якісна освіта в університетах з історією і хорошою репутацією, отримання диплома за чіткою спеціальністю, визнання українського диплома у світі, можливість вивчення української чи російської мови на підготовчому курсі, відносно недороге навчання в порівнянні із західноєвропейськими вузами" [22].

Таблиця 5

Стан надання освітніх послуг іноземним студентам в Україні

Показник	2010 р.	2011 р.	Приріст 2011/2010 (%)	2012	Приріст 2012/2011 (%)
Кількість іноземних студентів, тис	48	56,8	18	60,3	6,1
Кількість іноземних студентів, у % до загального числа студентів			-		-
Доходи країни, млн грн, загалом	800	н/д	-	4300	-
Доходи, що генерує у серед- ньому 1 іноземний студент, тис. грн	16,6	н/д	-	71,3	-

Джерело даних: [20; 21].

Поряд з очевидними перевагами, які надають вітчизняні ВНЗ іноземцям, існують і проблемні питання, на які, наприклад, вказують автори дослідження "Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація?" [23]. Вони пов'язані з ізоляцією та маргіналізацією студентів унаслідок проявів расизму, невідповідності обіцянок під час прийомної кампанії реальному стану речей щодо можливостей навчання та проживання, незацікавленості в надання навичок адаптації до реалій українського суспільства, недостатньою увагою адміністрації до вирішення проблем перебування іноземних студентів. Таким чином, для запобігання формуванню негативного іміджу українських ВНЗ слід розробити політику щодо усунення дії негативних чинників та сприяти поширенню позитивної інформації про країну та навчання в ній.

На нашу думку, для вирішення стратегічного завдання системи вищої освіти в Україні щодо переорієнтації діяльності на експорт частка іноземних студентів має досягнути, як мінімум, 10% від загальної чисельності студентів, тобто близько 170–180 тис. осіб. Мова йде про триразове зростання від кількості іноземних студентів, зафіксованої на 1 січня 2013 р. За умови дотримання прогнозованих П. Дж. Альтбачем темпів зростання на рівні 12,5% щорічно до 2020 р. їх кількість має збільшитися до 120 тис. осіб. Їхній щорічний фінансовий внесок в економіку України орієнтовно складе 10 млрд грн (з урахуванням зростання витрат на освіту та проживання вна-

слідок дії інфляції). За умови реалізації сильної та гнучкої політики щодо залучення іноземних студентів можна досягнути рівня 15–20% зростання щорічно, тобто від 133 до 155 тис. осіб до 2020 р., що в значеннях показника імовірно отриманого доходу відповідно може становити від 11 до 13 млрд грн. У свою чергу, високі темпи росту дозволять вирішити поставлене стратегічне завдання до 2025 р.

Механізмом реалізації зазначених вище стратегічних намірів має бути виконання таких заходів:

1. Модернізація та розвиток інфраструктури вищих навчальних закладів.
2. Спрямування інвестицій у головного партнера студента – викладача задля підвищення рівня його професійної компетентності.
3. Маркетинг стану та тенденцій глобального ринку надання освітніх послуг.
4. Впровадження англійських програм навчання.
5. Забезпечення культурно-мовної підготовки іноземних абітурієнтів та їх адаптації до умов українського суспільства.
6. Стандартизація та сертифікація рівнів опанування української мови як іноземної на основі запровадження закордонного досвіду (у першу чергу, на прикладі системи навчання англійської мови).
7. Розвиток системи підготовки науково-педагогічних працівників як важливої складової кадрової допомоги країнам, що перебувають на етапі демографічного вибуху.
8. Формування та використання потенціалу післядипломної освіти як важливого джерела отримання та зростання доходів у системі вищої освіти України.

Головним наслідком реалізації зазначених заходів стане збереження та розвиток потенціалу вищої освіти в Україні як щодо його кількісних – число студентів, викладачів, освітніх закладів, спеціальностей, кафедр, персоналу, так і якісних – отримання нового досвіду, набуття ознак глобального характеру.

Інші важливі наслідки можна окреслити таким чином:

У техніці та технології – розширення впливу українських наукових шкіл, використання результатів технічної творчості вітчизняних фахівців, відновлення засад українського техніко-технологічного лідерства за окремими напрямками у країнах Африки, Азії, Південної Америки.

В економіці – отримання макроекономічних та мікроекономічних вигод, ефектів від інтернаціоналізації діяльності вишів та якісної переорієнтації системи вищої освіти України;

У гуманітарній сфері – ознайомлення представників інших країн з надбаннями української культури, збільшення та поглиблення комунікацій із представниками інших культур, розширення використання української мови в науці та освіті.

Висновки та перспектива подальших досліджень

Демопуляція – третя стадія демографічного переходу, характерна для сучасної України. Вона впливає на скорочення потенціалу вищої освіти внаслідок зменшення нинішньої та перспективної чисельності студентів.

Внутрішнім резервом для збереження системи вищої освіти є реалізація концепції навчання протягом життя, а зовнішньою можливістю – її інтернаціоналізація у контексті глобалізації світового співтовариства.

Українські ВНЗ можуть скористатися ситуацією демографічного вибуху, яка виникла у країнах Африки, Азії та Латинської Америки. Для цього потрібно здійснити комплекс заходів, що підвищать конкурентоспроможність вітчизняної вищої освіти та її привабливість серед молоді країн, що розвиваються. У результаті реалізації на державному рівні сильної та гнучкої політики українські ВНЗ імовірно можуть розраховувати на залучення 180 тис. іноземних студентів до 2025 р., які для отримання освіти та забезпечення власної життєдіяльності витратять у країні близько 15 млрд грн (тобто 1% нинішнього ВВП України).

Подальші дослідження передбачаємо проводити щодо питань інституційного, ресурсного та економічного забезпечення процесу інтернаціоналізації системи вищої освіти України.

1. Указ Президента України № 128/2013 "Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>
2. *Стриха М.* Над чьими головами занесен топор? [Електронний ресурс] / М. Стриха // Зеркало недели. Украина. – 2013. – № 15, 19 апр. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/science/nad-chimi-golovami-zanesen-topor_.html
3. *Николаенко С.* Недоучки [Електронний ресурс] / С. Николаенко // Зеркало недели. Украина – 2013. – № 16, 26 апр. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/nedouchki-.html>
4. *Квіт С.* Збільшення показника кількості студентів на одного викладача до 18 [Електронний ресурс] / С. Квіт // Персональний журнал Сергія Квіта. – 2013. – 11 квіт. – Режим доступу : <http://kvit.ukma.kiev.ua/2013/04/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4/>
5. *Туманов О.* У Fb: необхідно змінити співвідношення "18 студентів на 1 викладача" [Електронний ресурс] / О. Туманов, Л. Гриневич // UNN Українські національні новини. – 2013. – 8 трав. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1210948-l-grinevich-u-fb-neobkhidno-zminiti-spivvidnoshennya-18-studentiv-do-1-vikladacha>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. *Пирожков С. І.* Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України [Електронний ресурс] / С.І.Пирожков // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 5–20. – укр. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-irojkov.pdf?sequence=1>
8. *Кузик С. П.* Економічна і соціальна географія світу : навч. посіб. для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / С. П. Кузик, О. І. Шаблій, М. Книш. – Л. : Світ, 2005. – 672 с. – Бібліогр. : с. 668. – Режим доступу : <http://schoollib.com.ua/geografiya/1/18.html>
9. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / кол. авт. ; за ред. чл. -кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. – К. : Укр. центр соц. реформ, 2012. – Demographical projection by 7 variants 2012 revision Population forecast for Ukraine (calculated in november 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.idss.org.ua/monografii/popforecast2012.zip
10. *Афонін Е. А.* Експортноорієнтована сфера послуг – новий вектор економічного зростання України? / Е. А. Афонін, С. Л. Благодетелева-Вовк // Укр. соціум. – 2012. – № 4 (43). – С. 141–160.
11. 2010 WORLD POPULATION DATA SHEET [Електронний ресурс] / Population Reference Bureau. – Washington. – 2010. – 19 р. – Режим доступу : www.prb.com
12. 2012 WORLD POPULATION DATA SHEET [Електронний ресурс] / Population Reference Bureau. – Washington. – 2012. – 20 р. – Режим доступу : www.prb.com
13. NEW PATTERNS IN STUDENT MOBILITY IN THE SOUTHERN AFRICA DEVELOPMENT COMMUNITY1 // UIS INFORMATION BULLETIN. – UNESCO Institute for Statistics. – 2012. – № 7. – February. – 17 p.
14. Higher Education in West Africa and Central Africa: How to ensure the quality? [Електронний ресурс] / UNESCO Office in Dakar. – Режим доступу : http://www.unesco.org/new/en/dakar/about-this-office/single-view/news/higher_education_in_west_africa_and_central_africa_which_policies_for_which_effects/
15. OECD (2012), Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>
16. *Хан К.* Гармонизация и тюнинг: интеграция высшего образования в Африке [Електронний ресурс] / К. Хан, Д. Тефerra // International Higher Education the quarterly publication of cihe. – Режим доступу : <http://ihe.nkaoko.kz/archive/294/2502/>
17. *Altbach P. G.* Globalization and the university: Realities in an unequal world / In J. J. F. Forest and P. G. Altbach (Eds.) // International handbook of higher education). – Dordrecht, The Netherlands: Springer. – P. 121–139.
18. Global Flow of Tertiary-Level Students [Електронний ресурс] // UNESCO Institute for Statistics. – Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>
19. *Williams R.* U21 Ranking of National Higher Education Systems / R. Williams, S. Marginson, G. de Rassenfosse, P. Jensen // University of Melbourne. – 2012. – May. – 28 p.
20. Іноземні студенти хлинули в Україну [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Новини. – 2011. – 16 берез. – Режим доступу : http://dt.ua/SOCIETY/inozemni-studenti_hlinuli_v_ukrayinu.html
21. Іноземні студенти залишають в Україні 4,3 мільярда на рік – Табачник [Електронний ресурс] // Укр. правда. Екон. правда. – 2013. – 25. лют. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2013/02/25/363068/>

22. Вища освіта в Україні – перспективи для іноземних студентів [Електронний ресурс] // Вища освіта : Інформ.-аналіт. портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. – 2012. – 04.12. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/2947-vyssee-obrazovanye-v-ukrayne-perspektyvu-dlja-ynostrannyh-studentov>

23. Бочева Г. Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація? [Електронний ресурс] / Г. Бочева, О. Бондаренко, І. Холондович // ЄвроОсвіта. Центр міжнародних проєктів НДІ прикладних інформаційних технологій. – Режим доступу : <http://euro-osvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1808>

Транслітерований список джерел

1. Ukaz Prezydenta Ukrai'ny № 128/2013 "Pro Nacional'nyj plan dij na 2013 rik shhodo vprovadzhennja Programy ekonomichnyh reform na 2010–2014 roky "Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava" // [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013> [in Ukrainian]
2. Stryha M. Nad ch'ymy golovamy zanesen topor? [Elektronnyj resurs] / M. Stryha // Zerkalo nedely. Ukrayna – № 15 – 19 aprel'ja. – Rezhym dostupu : <http://gazeta.zn.ua/science/nad-chimi-golovami-zanesen-topor-.html> [in Russian]
3. Nykolaenko S. Nedouchky [Elektronnyj resurs] / S. Nykolaenko // Zerkalo nedely. Ukrayna. – № 16, 26 apr. – Rezhym dostupu : <http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/nedouchki-.html> [in Russian]
4. Kvit S. Zbil'shennja pokaznyka kil'kosti studentiv do odnogo vykladacha do 18 [Elektronnyj resurs] / S. Kvit // Personal'nyj zhurnal Sergija Kvita. – 2013. –11 kvit. – Rezhym dostupu : <http://kvit.ukma.kiev.ua/2013/04/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4/> [in Ukrainian]
5. Tumanov O. U Fb: neobhidno zminyty spivvidnoshennja "18 studentiv do 1 vykladacha" [Elektronnyj resurs] / O. Tumanov, L. Grynevych // UNN Ukrai'ns'ki nacional'ni novyny. – 2013. – 8 trav. – Rezhym dostupu : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1210948-l-grinevich-u-fb-neobkhidno-zmyniti-spivvidnoshennya-18-studentiv-do-1-vikladacha> [in Ukrainian]
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
7. Pyrozhhkov S. I. Demografichnyj faktor u global'nij strategii' rozvytku Ukrai'ny [Elektronnyj resurs] / S.I.Pyrozhhkov // Demografija ta social'na ekonomika. – 2004. – № 1–2. – S. 5–20. – ukr. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-Pirojkov.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
8. Kuzyk S. P., Ekonomichna i social'na geografija svitu : navch. posib. dlja studentiv geografichnyh special'nostej vyshhyh navchal'nyh zakladiv [Elektronnyj resurs] / S. P. Kuzyk, O. I. Shablij, M. Knysh. – L. : Svit, 2005. – 672 s. – Bibliogr. : s. 668. – Rezhym dostupu : <http://schoollib.com.ua/geografiya/1/18.html> [in Ukrainian]
9. Kompleksnyj demografichnyj prognoz Ukrai'ny na period do 2050 r. [Elektronnyj resurs] / kol. avt. ; za red. chl. -kor. NANU, d.e.n., prof. E.M. Libanovoi'. – K. : Ukr. centr soc. reform, 2012. – Demographical projection by 7 variants 2012 revision Population forecast for Ukraine (calculated in november 2012). – Rezhym dostupu : www.idss.org.ua/monografii/popforecast2012.zip [in Ukrainian]

10. Afonin E. A. Eksportnoorijentovana sfera poslug – novyj vektor ekonomichnogo zrostantnja Ukrai'ny? / E. A. Afonin, S. L. Blagodjetjeljeva-Vovk // Ukr. socium. – 2012. – № 4 (43). – S. 141–160. [in Ukrainian]
11. 2010 WORLD POPULATION DATA SHEET [Electronic resource] / Population Reference Bureau. – Washington. – 2010. – 19 p. – Mode of access : www.prb.com
12. 2012 WORLD POPULATION DATA SHEET [Electronic resource] / Population Reference Bureau. – Washington. – 2012. – 20 p. – Mode of access : www.prb.com
13. NEW PATTERNS IN STUDENT MOBILITY IN THE SOUTHERN AFRICA DEVELOPMENT COMMUNITY1 // UIS INFORMATION BULLETIN. – UNESCO Institute for Statistics. – 2012. – № 7. – February. – 17 p.
14. Higher Education in West Africa and Central Africa: How to ensure the quality? [Electronic resource] / UNESCO Office in Dakar. – Mode of access: http://www.unesco.org/new/en/dakar/about-this-office/single-view/news/higher_education_in_west_africa_and_central_africa_which_policies_for_which_effects/
15. OECD (2012), Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en> [in English]
16. Han K. Garmonizacija i tjuning: integracija vysshogo obrazovanija v Afrike / K. Han, D. Teferra // International Higher Education the quarterly publication of cihe [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ihe.nkaoko.kz/archive/294/2502/> [in English]
17. Altbach P. G. Globalization and the university: Realities in an unequal world. / In J. J. F. Forest and P. G. Altbach (Eds.) // International handbook of higher education). – Dordrecht, The Netherlands: Springer. – P. 121–139. [in English]
18. Global Flow of Tertiary-Level Students [Electronic resource] // UNESCO Institute for Statistics. – Mode of access : <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx> [in English]
19. Williams R. U21 Ranking of National Higher Education Systems / R. Williams, S. Marginson, G. de Rassenfosse, P. Jensen // University of Melbourne. – 2012. – May. – 28 p. [in English]
20. Inozemni studenty hlynuly v Ukrai'nu [Elektronnyj resurs] // Dzerkalo tyzhnja. Novyny. – 2011. – 16 berez. – Rezhym dostupu : http://dt.ua/SOCIETY/inozemni_studenti_hlinuli_v_ukrayinu.html [in Ukrainian]
21. Inozemni studenty zalyshajut' v Ukrai'ni 4,3 mil'jarda na rik – Tabachnyk [Elektronnyj resurs] // Ukr. pravda. Ekon. pravda. – 2013. – 25. ljut. – Rezhym dostupu : <http://www.epravda.com.ua/news/2013/02/25/363068/> [in Ukrainian]
22. Vyshha osvita v Ukrai'ni – perspektyvy dlja inozemnyh studentiv [Elektronnyj resurs] // Vyshha osvita : Inform.-analit.portal pro vyshhu osvitu v Ukrai'ni ta za kordonom. – 2012. – 04.12. – Rezhym dostupu : <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/2947-vysshee-obrazovanye-v-ukrayne-perspektyvy-dlja-ynostrannyh-studentov> [in Ukrainian]
23. Bocheva G. Inozemni studenty v Ukrai'ni: osvita chy ekspluatacija? [Elektronnyj resurs] / G. Bocheva, O. Bondarenko, I. Holondovych // JevroOsvita. Centr mizhnarodnyh proektiv NDI prykladnyh informacijnyh tehnologij.– Rezhym dostupu : <http://euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1808> [in Ukrainian]

Отримано 20.05.13

Э. А. Афонин, д-р соцол. наук, проф., В. М. Исаенко, д-р биол. наук, проф., С. Л. Благодетелева-Вовк, канд. экон. наук, доц.

**ВНЕШНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОХРАНЕНИЯ ПОТЕНЦИАЛА
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ
ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА И ФОРМИРОВАНИЯ
ЭКСПОРТНООРИЕНТИРОВАННОЙ ЭКОНОМИКИ УСЛУГ**

Исследованы последствия влияния депопуляции на отечественную систему высшего образования. Предложено использовать ситуацию демографического перехода в развивающихся странах как возможность для сохранения и развития потенциала высшего образования и формирования экспортноориентированной экономики услуг в Украине. Оценены возможные последствия интернационализации украинского высшего образования на перспективу до 2025 года.

Ключевые слова: демографический переход, интернационализация высшего образования.

Afonin E.A., doctor of Sociology, professor, Isaenko V.M., doctor of Biology, professor, Blagodeteleva-Vovk S.L., candidate of Economic sciences, docent

**EXTERNAL OPPORTUNITIES OF PRESERVATION OF POTENTIAL OF
HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DEMOGRAPHIC
TRANSITION AND FORMATION EXPORT-ORIENTED SERVICE ECONOMY**

Investigated the consequences of depopulation effect on domestic higher education system. Asked to use the situation of the population explosion in developing countries as an opportunity to maintain and develop the capacity of higher education and the formation of export-oriented service economy in Ukraine. Evaluated the possible consequences of the internationalization of higher education in the Ukrainian perspective up to 2025.

Keywords: demographic transition, the internationalization of higher education.